

Наталя Грицак, к.ф.н. (Тернопіль)

ББК 83.3

УДК 82.091

Про переклад поезії Євгена Маланюка російською мовою Валерією Богуславською

У статті запропоновано аналіз російськомовних перекладів поезії Євгена Маланюка Валерією Богуславською. Продемонстровано, що перекладач максимально зберегла емоційну атмосферу, особливості ритмомелодики і найважливіші поетичні образи і мотиви віршів Є. Маланюка.

Ключові слова: переклад, поезія, читач, поетика.

In the article the author analyses the Russian translations of Yevhen Malaniuk's poetry by Valeria Bohuslavska. It is shown that the emotional atmosphere, the peculiarities of rhythm and melody, the essential images and motives of Y. Malaniuk's poetry have been preserved by the translator.

Key words: translator, poetry, reader, poetics.

Валерія Богуславська вже неодноразово презентувала українському читачеві свої україно-російські та російсько-українські переклади видатних митців України та Росії. Вклад Валерії Богуславської, наприклад, у розвиток цветаєвського перекладознавства не можливо переоцінити. Її збірка «Марина Цветаєва. Вибране. Вірші, поеми, драма / У перекладах Валерії Богуславської» (Київ, 2002) на сьогоднішній день є єдиною (!) в Україні, що найбільше повно розкриває творчість російського поета українською мовою. Звичайно, варто пригадати й такі книги перекладів: Перец Маркіш «Наречений завірюхи» (Київ, 2000), Перец Маркіш «Вибране» (Київ, 2002), «Джордж Гордон Байрон «Твори» (Київ, 2004) та ін. Несподіваними та водночас цікавими є переклади (зазначимо, це вже друге, доповнене видання!) поезії Євгена Маланюка (Київ, 2006), загальним обсягом 526 сторінок.

Перекладати твори Є. Маланюка справа велика та відповідальна. Усвідомлює це й авторка перекладів: «Для чего я, потрясенная силой Маланюковских инвектив, взялась за дело вовсе неблагодарное – перевод этих пламенных стихов на русский язык? Наверное, движимая подспудно желанием донести его страстное слово до русскоязычного читателя» [Маланюк 2006: 259].

Власне, така авторська позиція, ймовірно, обумовила композицію книги, адже вона складається з двох частин: російськомовних перекладів Валерії Богуславської і оригінальних віршів Євгена Маланюка. Знаково, що перекладач зробила спробу представити творчий доробок Євгена Маланюка у всій його багатогранності та різноманітності. Переглянемо зміст: представлено твори зі збірки: «Стилет і стилос»; «Гербарій»; «Земля і залізо»; «Земна Мадонна»; «Перстень Полікрата»; «Влада»; «Проща»; «Остання весна»; «Серпень»; «Перстень і посох»; «Поza збірками»; із рукописної збірки «Чорні вірші».

Характерна ознака усієї збірки – легкість читання. В. Богуславська майстерно знайшла золоту середину, оскільки її переклади не «українізовані» і не «русифіковані». Авторка перекладів змогла віднайти домінуючу, провідну ідею кожної збірки Є. Маланюка, а також окремого вірша. Так, кожен вірш вражає точністю і майстерністю відтворення звукової організації, його інструментовки, емоційного настрою, специфіки художньої форми.

Євген Маланюк, продовжуючи традиції класиків української літератури в річищі модернізму, збагатив їх новими досягненнями. Поетичний стиль українського митця слова не вкладається в традиційні рамки. Найвиразніший засіб його поетичної мови – символіка. Вже назва першої книги символічна «Стилет і стилос». Стилет – невеликий кинджал із дуже тонким і гострим клинком, зазвичай тригранним, стилос – паличка для письма у римлян. Український поет оригінально поєднує слова «стилет» і «стилос»: меч вчорашнього вояки за державність України замінив поет на перо. Мирний стилос в його руках стає стилетом. Поетичне слово Є. Маланюка стає багатофункціональним, саме поезія має сформувати дух нації, її бажання боротися, не здаватися та вірити у свою перемогу.

Закономірно постає питання: чи змогла перекладачка засобами російської мови передати світогляд і поетику, інтонацію та глибину вірша? Пригадаємо у цьому контексті вислів відомого вченого О. Федорова: «Переклад завжди – тією чи іншою мірою – вікно в інший світ, у світ іншого народу, іноді в іншу епоху, – вікно, у яке ми дивимось то на Захід, то на Схід...» [Федоров 1983: 252]. Отже, порівняємо оригінал і переклад:

Є. Маланюк:

В. Богуславська:

<p>Стилет чи стилос? – не збагнув? Двоєко Вагаються трагічні терези. Не кинувши у глиб надійний якорь, Пливу й пливу повз береги краси.</p> <p>Там дивний ліс зітхає ароматом І весь дзвенить од гімнів п'яних птиць, Співа трава, ніким ще не зім'ята, І вабить сном солодких таємниць,</p> <p>Там зачарують гіпнотичні кобри Під пестощі золототілих дів... А тут – жаха набряклий вітром обрій: Привабить, зрадить і віддасть воді.</p> <p>Та тільки тут веселий галас бою – Розгоном бур і божевіллям хвиль. Безмежжя! Зачарований тобою, Пливу в тебе! В твій п'яний синій хміль! [Маланюк 2006: 268]</p>	<p>Стилет иль стилос? – не постиг. Двоєко Колеблются трагедии весы. В глубины не врубив надежный якорь, Пливу, пливу вдоль берегов красоты.</p> <p>Там лес вздыхает свежим ароматом, Звеня насквозь от гимнов пьяных стай. Трава поет, ничьей ногой не смята, Маня сладчайшим сном волшебных тайн.</p> <p>Там ткнут гипноз магические кобры, Чаруют ласки златотелых дев... А здесь – набрякший горизонт недобрый Привадит и предаст, отдаст воде.</p> <p>Но только здесь – веселый гомон боя – Безумье волн, расторженность земель. Безбрежность! Околдованный тобою, Пливу в тебя, в твой пьяный синий хмель! [Маланюк 2006: 12]</p>
--	--

Дозволимо собі короткий відступ. В одному зі своїх листів до мене (на той час я досліджувала україномовні переклади Валерії Богуславської віршів Марини Цветаєвої) перекладачка висловила наступну думку: «Хоч би як були схожі російська та українська

мови (а чим більше я перекладаю, тим більше впевнююсь, що на глибинному рівні не такі вже вони й близькі), все-таки я відтворюю вірш іншою мовою, і найбільше мені йдеться, аби цією мовою твір звучав природно, а не штучно. Це по-перше. А по-друге, щоб якнайбільше відчувалися стиль, ментальність, енергетика автора, якого перекладаю. Для мене це найголовніше». Наведемо ще одну, на наш погляд, важливу цитату Валерії Богуславської для розуміння суті її перекладацької діяльності: «Звичайно, я намагаюсь зберігати віршований розмір, римування, звукопис, внутрішні рими і т. ін. Але Боже збав від буквализму! І ще. Можливо, це містика, але, перекладаючи, я ніби запитую в автора: а як би він поставився до того, як я відтворюю іншою мовою написане ним? Погодився б чи заперечив? Бо, мені здається, перекладач має відчутти, закохатися в те, що він перекладає, по можливості влізти в шкуру автора, думати й відчувати, як він». Аналогічну думку знаходимо й в працях видатного українського поета та перекладача Максима Рильського, зокрема: «Важливо, щоб між автором оригіналу і перекладачем була внутрішня спорідненість, щоб перекладач не був ремісником, який перекладає все, що йому замовлять перекласти, щоб тут доконче був момент творчого вибору» [Рильський 1975: 295].

Вернемось до зіставлення творів. Відомо, що в епіцентрі поезії Євгена Маланюка завжди була його рідна Україна. Духовно поет ніколи не залишав рідної землі, не зраджував її під тиском соціальних чинників, уник фізичного й морального знищення, яке стало долею більшості українських митців. З вихідця українського степового Півдня, значною мірою зрусифікованого, несподівано сформувався поет з дуже виразною, глибокою та несхитною українською національною свідомістю, якою наскрізь пройнята його поезія; літературна критика й публіцистика. Власне, силою художнього слова Євген Маланюк оспівував красу рідної землі, боровся за її процвітання та незалежність. Тому вже першу збірку «Стилет і стилос» маємо право назвати життєвою програмою Євгена Маланюка. За словами В. Неборака: «В Є. Маланюкові маємо рідкісну в нашій культурі цілісну концептуальну творчу особистість, для якої література – продовження біографії, а власна біографія – чинник національної історії» [Неборак 1994: 345].

Вступаючи у співтворчість з текстом оригіналу, В. Богуславська точно віддзеркалює всі відтінки, всю смислову гаму поезії українського митця. Перекладач майстерно відтворила почуття ліричного героя, його роздуми про українську державність, адже вже у цьому вірші державність із політичної категорії переходить у світоглядну. Перекладач засобами російської мови змогла передати одвічну проблему вибору, яка постає перед митцями: оспівування краси чи служіння пріоритетам суспільства. У Є. Маланюка: *«Стилет чи стилос? – не збагнув? Двояко // Вагаються трагічні терези»*; в російськомовному варіанті: *«Стилет иль стилос? – не постиг. Двояко // Колеблются трагедии весы»*.

У другій строфі український митець детально описує усі принади дивного лісу, в якому й *«гіпнотичні кобри»*, й *«пестоці золотілих дів»*. В російськомовній версії збережена тональність радості та веселощів. Щоправда Валерія Богуславська вносить деякі корективи, порівняємо: *«Там дивний ліс зітхає ароматом»* – *«Там лес вздыхает свежим ароматом»*. Як бачимо, перекладач вилучає ознаку лісу, виражену прикметником *«дивний»*, натомість дає характеристику аромату – *«свіжий»*. Безперечно, що можна сперечатися стосовно правомірності такої заміни. Проте, на нашу думку, у словосполучення *«свіжий аромат»* з'являється додаткове значення: новий, неординарний, цікавий, оригінальний, а, значить, й дивний. Отже, з такої позиції вибір Валерії Богуславської цілком оправданий, адже вона не женеться за лексичною точністю, для неї принципово передача внутрішніх почуттів героя, відображення смислових нюансів оригіналу.

Пригадаємо, що індивідуально-авторський стиль Є. Маланюка вражає своїми ритмами, вдалим алітераціями й асонансами, сильними епітетами та несподіваними метафорами. У його поезію необхідно вчитатися, адже кожен рядок глибоко символічний. Складається враження, що Є. Маланюк начебто грає з уявою свого читача. Вважаємо, що В. Богуславська талановито відтворила гармонійне поєднання високої ідейності з високохудожньою формою, яке було притаманне поезії Є. Маланюка. Приміром: *«співа трава»* – *«трава поет»*, *«сном солодких таємниць»* – *«сном волишебных тайн»*, *«веселий галас бою»* – *«веселый гомон боя»*. Цей приклад є підтвердженням думки

Н. Ануфрієвої, зокрема: «Слід шукати не еквівалент слова, а «перекладати» думку, почуття автора оригіналу, душевний настрій ліричного героя, проникаючи у глибину поетики іншомовного твору» [Ануфрієва 2007: 245].

Звернемо увагу на те, що у цій поезії домінантними є дієслова (*не збагнув, вагаються, пливу, зітхає, дзвенить, вабить* тощо), за допомогою яких Євген Маланюк розкриває дилему: стилет чи стилос. Так, в оригіналі 14 дієслів, а в російськомовному варіанті – 12. У момент найбільшої емоційної напруги ліричного герою весь рядок побудовано саме цією частиною мови. Наприклад, *«привабить, зрадить і віддасть воді»*. Валерія Богуславська не відходить від авторської концепції: *«Привадит и предаст, отдаст воде»*. Проте майстриня міняє місцями сполучник «і», що, на наш погляд, призвело до певної відмінності у сприйнятті цього рядку, адже змінена інтонація. В оригінальній версії спостерігаємо поступове наростання емоцій, в перекладі воно втрачено.

Наявна також відсутність «страху» перекладачки у трансформації деяких образів поетичної мови Євгена Маланюка. Наприклад, у випадку неможливості знаходження адекватної лексеми у словниковому запасі російської мови, запропоновані правомірні заміни. Порівняємо: *«там зачарують гіпнотичні кобри»* – *«там ткнут гипноз магические кобры»*, *«розгоном бур і божевіллям хвиль»* – *«безумье волн, расторженность земель»*. Отже, перекладач не намагається зробити точну копію українського вірша, але представити переклад у «єдності змісту і форми на новій мовній основі» [Рецкер 1974: 45].

Продовжити аналізувати особливості російськомовних перекладів поезії Євгена Маланюка пропонуємо на прикладі вже інтимної лірики, зокрема, вірші «Вечір».

Є. Маланюк:

В. Богуславська:

Ось вечір знов. Заплющує повіки Безсилий день. І знову, знову сам. Так треба ніжності, так треба, щоб навіки Удвох молитися вечірнім	Приходить вечер вновь. И вновь смежает веки Бессильный день. И вновь я одинок. Так жажду нежности, так нужно, чтоб навеки Молиться нам вдвоем тем небесам,
--	--

<p>небесам.</p> <p>Вже ніч накреслює прозоро- сині тіні, Вже зорі глянули. І сяє, сяє тьма. І знаю, що десь ти, в такім, як я, тремтінні, Зітхаєш, і мовчиш, і молишся сама.</p> <p>І знаю, знаю, що ніжності такої Нам різно не знести в обіймах самоти І не втопити нам її в оцім спокої, Коли земля злилась з безмежжям висоти.</p> <p>І знаю, що життя – це тільки ці хвилини, Хвилини вічності. І знаю: ти – одна. І іншої нема. Прогаю – і пролине В цій лагоді ясній, в цій тишині без дна. [Маланюк 2006: 374]</p>	<p>где Бог.</p> <p>Уже трепещет ночь прозрачно- синей тенью, И звездами горит, сияет мгла без дна. И знаю, где-то ты в подобном же смятенье Вздыхаешь и молчишь, и молишься одна.</p> <p>Еще я знаю то, что с нежностью такою Нам в одиночестве с тобой не совладать, Не утопить ее в безбрежности покоя, Когда земля небес вдыхает благодать.</p> <p>Я понимаю: жизнь – такие вот минуты, Минуты вечности. И знаю: ты одна, Нет для меня иной. Промедлю – и минует, Как ясность тишины, как эта ночь без дня. [Маланюк 2006: 116]</p>
--	--

Євгеній Маланюк був геніальним майстром інтимної лірики, адже у своїх віршах про кохання поет не лише оспівує одне з найкращих почуттів даних Богом людині, але й роздумує над вічністю та шукає своє призначення у життєвому вирі. Кохання в ньому переходило в філософський план, в ідею, що сягала основоположних питань буття. Складність перекладу поезії обумовлена ще однією деталлю, яку, здавалось би, можна було віднести до розряду другорядних, а саме статева приналежність поета й перекладача. Проте, за словами М. Лановик, «тут вирішальну роль відіграє не стільки статева приналежність автора

оригіналу й перекладача, скільки їх психологічна сумісність – спільна основа світочуття та світобачення» [Лановик 2005: 193]. Вважаємо, що Валерія Богуславська, як представниця протилежної статі, зуміла влучно відтворити засобами російської художньої мови усю експресію, емоційність, схвильованість та віру в вічне кохання. Так, настрій ліричного героя і найменші нюанси його почуттів відображені завдяки вмілому підбору контекстуальних відповідників: *«Вже ніч накреслює прозоро-сині тіні»* – *«Уже трепещет ночь прозрачно-синей тенью»*; *«І знаю, що десь ти, в такім, як я, тремтінні»* – *«И знаю, где-то ты в подобном же смятенье»*.

Детальне зіставлення першоджерела та перекладу дозволить продемонструвати копітку перекладацьку працю Валерії Богуславської. Рядки першої строфи в читацький уяві створюють образ самотнього ліричного герою, якому так потрібна ніжність, тепло і відчуття духовної єдності зі своєю коханою. В українському варіанті: *«Так треба ніжності, так треба, щоб навіки // Удвох молитися вечірнім небесам»*; в російському – *«Так жажду нежности, так нужно, чтоб навеки // Молиться нам вдвоем тем небесам, где Бог»*. Як бачимо, перекладач вносить деякі корективи в авторський текст. У першому рядку оригіналу спостерігаємо повтор *«так треба»*, в російській версії – *«жажду»*. Натомість епітету *«вечірнім небесам»* запропоновано *«тем небесам, где Бог»*. У такому поєднанні В. Богуславська зуміла відтворити смислові акценти та мінорну тональність першотвору. Водночас, це дозволило перекладачеві зберегти перехресне римування українського тексту: *«повіки // сам // навіки // небесам»* – *«веки // одинок // навеки // Бог»*. У рештах строфах перекладач запропонувала власні рими і слова, що римуються: *«хвилини // одна // пролине // дна»* – *«минуты // одна // минует // дня»*.

У другій строфі В. Богуславська змінює час дієслова і синтаксичну конструкцію оригіналу: *«Вже зорі глянули. І сяє, сяє тьма»* – *«И звездами горит, сияет мгла без дна»*. Також натомість подвійного *«сяє»* запропоновано словосполучення *«сияет мгла без дна»*. Проте, на наш погляд, все це в російськомовному перекладі сприймається природно, логічно і лише уточнює почуття ліричного героя.

Найбільш вдалим можемо вважати переклад останніх двох строф, адже у них В. Богуславська переклала не слова та словосполучення, не окремі фрази цієї поезії, а «пов'язані авторською ідеєю найважливіші образи твору, які обумовлюють усім багатством своїх взаємин неповторну своєрідність даної поезії» [Коптілов 1972: 187 – 188].

Висловлюємо думку, що перекладач не порушила індивідуальної своєрідності поезії Євгена Маланюка, не презентувала переспів чи варіації. Усі перелічені ознаки дозволяють нам стверджувати, що збірка перекладів стала вагомим явищем в україно-російському літературному середовищі.

Література: *Ануфрієва 2007:* Ануфрієва Н. Дискурсивна практика Івана Франка як перекладача // *Рецептивні моделі творчості Івана Франка. Збірник наукових праць на пошану професора Романа Гром'яка з нагоди його 70-ліття.* / За ред. проф. М.П. Ткачука. – Тернопіль: ТНПУ, 2007. – С. 242 – 253.; *Коптілов 1972:* Коптілов В. Першотвір і переклад: Роздуми і спостереження. – К.: Дніпро, 1972. – 215 с.; *Лановик 2005:* Лановик М. Феміністичні тенденції та гендерні проблеми теорії художнього перекладу. // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка. Серія: Літературознавство.* – Тернопіль: ТНПУ, 2005. – Вип. XVI. – С. 188 – 202.; *Маланюк 2006:* Маланюк Е. Стихотворения. Поэмы. / Пер. с укр. Валерии Богуславской. – К., 2006. – 526 с.; *Неборак 1994:* Неборак В. Євген Маланюк // *Історія української літератури ХХ століття. У 2-х кн.* – К., 1994. – Кн. 1. ; *Рецкер 1974:* Рецкер Я.Й. Теория перевода и переводческая практика. – М.: Международные отношения, 1974. – 216 с.; *Рильський 1975:* Рильський М.Т. Мистецтво перекладу: Статті, виступи, нотатки. – К.: Рад. письменник, 1975. – 344 с.; *Федоров 1983:* Федоров А. Искусство перевода и жизнь литературы. Очерки. – Л.: Советский писатель, 1983. – 352 с.